

А.Даржайнын «Дазыл» деп чогаалында авторнуң омур- хевири

Кичээлдиё сорулгазы:

1. Омур-хевир деп билиишкинни тодарадыр.
2. Сөзүглелге даянып тоожукчу-авторнуң омур-хевирин илередир.
3. Уругларны бажыңга чогаадыг бижииринге белеткээр.

Словарлыг ажыл.

- Дазыл –

1. үнүштүң хөрзүнге быжыгларырынга болгаш ооң суг база чемиштиг бүдүмелдер шингээдип алырынга херек чер иштиндеги кезээ.

2. көж. Чувениң эгези, үнген дөзү.

- Философчу –

бодамчалыг, угаан-сарыылдыг, ханы бодалдыг, тап-билээ, маажым.

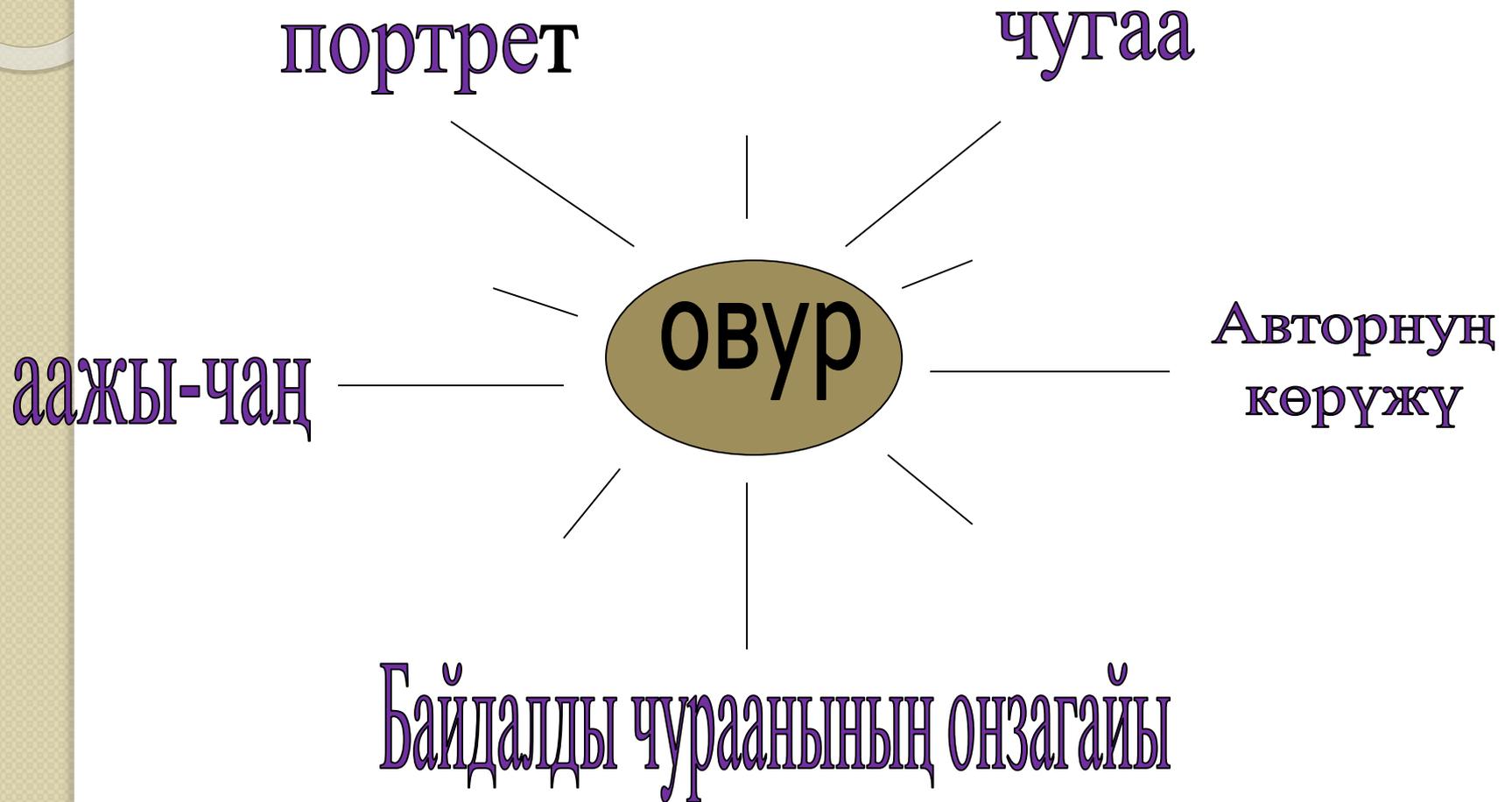
Овур-хевир – чечен чогаалга, уран чүүлге амыдыралды тодаргай болгаш тускай хевирлиг кылдыр көргүзери, овур-хевир. (Толковый словарь тувинского языка)

- Образ – вид, облик.

- Образ - живой наглядное представление о ком-либо.

- Образ - обобщенное художественное отражение действительности. (С.И. Ожегов. Толковый словарь русского языка)

Овур-хевирни тургузарының аргалары

Тоожукчу-авторнуң овур-хевири

Аргалары

Аажы-чаңының илерээшкини

Тоожукчу-авторнуң овур-хевири

Аргалары

Чайгы хүннүң агаар-
бойдузун чурааны

Аажы-чаңының илерээшкини

Бойдустуң каас-чаражын овур-хевирлиг,
сагышка арыг, чараш-чаагай х\лээп ап
турар. Бойдустуё чылыг-чыраанга
таалап, амырап, чайгы эртенни магадап
уткуп ап турар.

(Сөзүглел-биле ажыл)

Аргалары

Чоон кара дазылдыё
к=ст\п келгенин
медээлээн.
Б\р\лерниё
дагжап турарын
чергелештир чурааны.
(тоожулал)

Аажы-чаёыныё илерээшкини

Тоожукчу.

Тоожукчу-авторнуё овур-хевири

Аргалары

Маадырлар аразында
харылзааны чураан.

Б\р\ларниё аразында
диалогту киирген.

Аажы-чаёыныё илерээшкини

Тоомча чок чорук, кочу-шоот ,
мелегей чорук ужун д\в\рел,
ч\рээнде кем, хараадал.

Б\р\лер чугаазы
амыдыралдугайында угаап-
бодаашкынны, ханы бодалды
оттурарынга оттурар.

Дазыл- кандыг-даа ч\вениё эгези,
\нген д=з\.

Тоожукчу-авторнуё овур-хевири

Аргалары

Хайгааракчы
база
дыёнакчы
кылдыр
чурааны.

Аажы-чаёыныё илерээшкини

Б\р\лерниё чугаазындан сагыш човаашкынныг байдалын илередип \нд\р\п кээр:

- б\р\лерниё кенен сеткилин ; амыдыралда белен ч\ве чогуноё дугайында ханы утканы б\р\лерниё эскербейн турарынга хомудал.
- б\р\лерниё бедиктер дугайында чугаазыныё бот-тогдунар, утка чогунога хараадал.
- Алдар-ат дугайында элдээртиг, ооё уржуу кандыг бооп болуруноё дугайында кичээндириг.
- Б\р\лер дээш сагыш-човаашкын, чедир кылбаан \\ле дээш хомудал.
- Авторнуё т\ёнели: б\р\лерни камгалап аары, алдар-ат, бедик дужаал башты т==редип болурун кичээндирери.
- Авторга б\р\лерниё аажы-чаёы таныш.

Тоожукчу-авторнуё овур-хевири

Аргалары

Сырынныё к\ж\н, кара булутту чеченчидип чурааны.

Аажы-чаёыныё илерээшкини

- Будуктар дээш, б\р\лер дээш сагыш човаашкыныныё к\шт\г илерээшкини,
- Кырып, углады берген назын \езинде к\зээшкиннерниё к\шт\.
- Кижиге ч=генигниё илереп кээр чылдагаанныры.
- Амыдыралдыё хоойлузунуё к\шт\нге кижиниё к\ш чогу.

А. Даржайныё «Дазыл» деп чогаалында авторнуё овор-хевир

I. А. Даржайныё «Дазыл» деп ш\л\к-чугаазы. Ооё маадырлары.

II. Ш\л\к-чугаада авторнуё овор-хевириниё хайгааралдан, тоожуушкундан, бодунуё сагыш-сеткилиниё илерээшкининден тодарап кээри.

1. Чайгы эртенни чурааны, лириктиг маадырныё (авторнуё) сагыш-сеткилиниё байдалы .

2. Б\р\лерниё аразында чугаа болгаш аёаа лириктиг маадырныё хамаарылгазы.

3. Дыёнакчы, хайгааракчы лириктиг маадырныё (авторнуё) к=р\ж\.

4. Кырган дазылдыё чыжырт кээп д\шкенинге хомудал, ооё \ндезини.

III. Дазыл болгаш б\р\ аразында харылзаалар дугайында философчу бодалдыё илерээшкини. Лириктиг маадырныё (авторнуё бот-тускайлаё туружу, к=р\ж\).

Онаалга.

**«А.Даржайныё «Дазыл» деп чогаалында авторнуё
овур-хевири» деп чогаадыгга белеткенир.**

Онааалга кылырынга капсырылга

(А./ержааныё чогаалынга хамаарышкан айтырыгны кирип турар)

Чижек айтырыглар:

Шүлүктүң ады, автору, бижиттинген чылы. Көдүрттүнген темазы?

Шүлүктүң бижиттинген хөөнү кандыгыл?

Автор темазын чырыдарда кандыг аргалар ажыглааныл? Авторнун бодунуң сагыш-сеткилиниң байдалы кандыгыл?

Шүлүк канчаар тургустунганыл?

Шүлүктү номчуп турда кандыг аян дыңналыр-дыр? Тургузуунда ылгалдыр бар-дыр бе? Чүге ынчаар ажыглааныл?

Идея, теманы билип алырынга дылдың кандыг уран-чечен аргаларын ажыглаттынганыл?

Шүлүктүң лириктиг маадырының дугайыда чүнү чугаалап болур силер.

Автор биле оон аразында хамаарылга бар бе?

Авторнуң номчукчуга чедириксээн кол-ла бодалы.

Авторнуң тыпкан омур-хевиринде, уран аргаларында, дылында чаа чүнү эскердинер, анаа силерниң хамаарылгаңар.

Шүлүкке силерниң хамаарылгаңар кандыг болду.

Автор номчукчунуң кичээнгейин канчаар сонуургадыптар арга тыпкан-дыр?

Өөреникчиге дуза:

- Шүлүкте автор мындыг бодалды илередиксээн:...А.Уержаанын номчукчулар мурнунга көдүргөн чидиг айтырыы:... Чогалда ...аян колдап турар. Чижээ:... Шүлүк ...аян-биле бижиттинген. Шүлүкте хөөн кезек-кезек болгаш өскерлип ... каап турар: (чижээ)...
- Чогаал ... Кезектерге чардынган:...
- Кезек бүрүзүндө ... бодал колдап турар, чүгө дизе... Узун, кыска одуруглар тускай аян-хөөн кирип турар: ... Шүлүктүң сөөлгү кезээ ... сүүзүүннүг. Чөрүлдээниң , даар байдалының тайылбыр домактары ... хөөннү, бадыткалды илередип турар.
- Чогаалда улустуң ... кирген. Оларны ... чылдагаанныг киирген. Катаптаашкын чагыглар: ... номчукчуну ...
- Лириктиг маадырның омур-хевири ... меңээ мынчаар көзүлдү: ...
- Чогаалды сонуургадым.... Чүгө?

Овур-хевир. Ол чүл? Мону билип аарда, анаа чугаа биле уран чогаалдың дылының аразында **ылгалды** тодарадып алза, эки боор.

Чижээлээрге, бир кижини: “Күс келген” — дээн дирик. Бо домак анаа медээ дээрзи билдингир. Ону уламчылап: «Бүрүлөр саргарып, тоглап эгелээн, соок хат хадып, куштар мурнуу чүкче чанып эгелээн» — дээш-ле, күстүң демдектерин **чеже-даа чыып бижиир** болзувусса, ол **дөмей медээ чугаа** бооп артып каар.

Ол-ла сөстөргө “Мен муңгарап тур мен азы чарашсынып тур мен” деп сөстөрни немептер болзувусса, ук чугааның **овур** апаарынче **бирги бичии** базымывыс кылганывыс ол.

Дараазында базым номчукчунуң сагыш-сеткилинге шак-ла ындыг **өөрүшкүнү** азы **муңгаралды** оттурары.

“**Күскү дээр, кудараан кижиниң ыглааны дег, чай берди**” (деңнелге), азы “**Күскү дээр ыглай берди**” (метафора) азы “**Күскү арга алдын-сарыг хевин кетти**” (метафора).

Каракка көстүп кээр овур-хевирлерни автор бодунуң илередиксээн сагыш-сеткилинге дүүштүр (өөрүшкү, муңгарал, коргуушкун, идегел, чоргаарал дээш оон-даа өске) тургузуп үндүрүптөр болза...

Уран чогаалда чугаа, ооң дылы анаа медээ чугаадан бодунуң овур-хевирли-биле **ылгалдыг**. Поэзия дылы — овур-хевирлер дылы.

*А поэзияның қол сорулгазы —
авторнун сағыш-сетқилин илередири эвес.*

*Поэзияның, черле ниитизи-биле уран чогаалдын,
сорулгазы — номчукчунун сағыш-сетқилин хө лзедири,
авторнун муңгаралы азы ханы бодалы номчукчунуу
анаары.*

*Номчукчуга авторнун сағыш-сетқилин
Үлежиптер арга бээр*

*Чогаалчы қижини чогаалчы дээн утқазы: ол — қымның-даа
чугаалавааны, чаа овур-хевирлерни чогаадын тургаи, бодал-
сағыжын өскелер-биле Үлежир қижу дээн-дир.*

Э.МИЖИТ

Немелде тайылбыр

1. Логинова Юлия Юрьевнаныё кичээлинге даянып кылган.
2. Ооржак Л.Х. «Уран с=ст\ё чажыттары» деп элективтиг курстуё презентациязыныё кезээн алган.
 - 3. Ооржак Л.Х «А. Үержаа “Үш чүс харлыг кырган кускуннуң чагыы” деп кичээлинден капсырылганы алган.